

A számi revitalizáció új trendje*

TAMÁS Ildikó

HUN-REN BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest
tamas.ildiko@abtk.hu

A népviselet vagy etnodizájn kapcsán általában mindenki néprajzi gyűjtésekből ismert, illetve a hagyományosnak és autentikusnak tekintett viselet-kultúrára gondol. A történeti forrásokban, etnográfiai leírásokban rögzített tárgyi világot előnyben részesítő hivatalos és publikus reprezentációk mellett érdemes reflektálni az őshonos közösségek és a kisebbségek új trendeket kialakító vagy követő öltözködési szokásaira is. A kultúra nem statikus és soha nem is volt az. Egy-egy közösség tagjai hajlamosak úgy tekinteni a 19. században rögzített kulturális hagyatékukra, mint ami egy több száz éves mozdulatlanág utoljára „elkapott” pillanatképe, és ami a modernizáció és a globalizáció terjedésével örökre eltűnik (Hobsawm – Rangers 1983). Nem véletlenül használják a revitalizációs mozgalmakban is az autentikusnak és a külső hatásoktól mentesnek vélt, történeti források által is legitimált kulturális elemeket. Ez utóbbiak különösen értékessé válnak, ha veszélyeztetett kisebbségek korábban leértékelt, vagy kifejezetten stigmatizált hagyományának részei (Eidheim 1969, 1971, Tamás 2015).

A finnugor kisebbségek esetében is megfigyelhető, hogy a 20. század végi nemzetépítő és/vagy az etnikai identitást erősítő folyamatokban kiemelt szerepet kap a vizuális elemek rehabilitációja. Mindezek között az egyik legkézenfekvőbb eszköz az etnikai identitást és lokalitást is közvetítő ruha (Tamás 2025). A revitalizációs folyamatokban kezdetekben mindenütt megfigyelhető az archaizáló szemléletmód, tehát valami szebb, érintetlenebb, a maga teljességében működő korszakból ihletet meríteni (Bjørklund 2000, Lehtola 2010, Magga 2015). A retrospektív megközelítés hegemoniája azonban a 2010-es évektől hanyatlani látszik, és éppen a veszélyeztetett kisebbségek reagálnak

* A tanulmány az MMA MMKI *Az értékörzés, értékteremtés és értékközvetítés a kortárs magyar divattervezés és design területén* című projektjének keretében készült.

rosszallóan, ha kultúrájukra, hagyományaikra múzeumi kategóriaként tekintenek, vagy egy kimerevített múlt regiszterébe zárják. Ebben komoly felelőssége van a turizmusnak és a külső szemlélőnek is létezik egy idealizált képe arról, hogyan kell kinéznie a kisebbségi vagy őshonos közösség hiteles tagjának. Ez többnyire egy olyan elvárással párosul, hogy a néprajzi-múzeumi interpretáció tapasztalatát keresik a személyes találkozósaik viszonylatában is (Mahtisen 2004, 2010).

Ami hagyományos, nem jelenti azt, hogy statikus is, jelenleg is tanúi lehetünk az öltözködési kultúra átalakulásának, még ha ennek mértéke jelentős különbségeket is mutat a különböző közösségekben vagy régiókban. Bármely hagyomány akkor tud fennmaradni és tovább élni, ha korszerű, azaz megfelel az adott kor igényeinek mindamellet, hogy karakterében a változások ellenére – vagy azok mellett – is egyértelműen felismerhető marad, tehát megőrzi a múltat a jelennel összekötő szerepét (Hobsawm – Rangers 1983). A korszerű és a hagyományos jelenleg a globális trendekben is szerencsésen találkozunk, hiszen a fenntarthatóság és környezetvédelem jegyében az őslakos technikák és szemléletmód felértékelődését tapasztalhatjuk.

A számi divattervezők valóban a fenntartható és kézműves technikákat viszik tovább, és alapanyagokban is a természeteset és helyben elérhető részesítik előnyben. Mindemellet egyre inkább próbálják átvezetni a tradicionális viseletmintákat, színeket, motívumokat a fiatalok igényeihez közelebb álló dizájnba. A modern, egyedi tervezésű ruhák pedig egyre sikeresebbek a számik és nem számik körében egyaránt. A korszerűség mellett a számi ruha-tervezők arra is mindig hangsúlyt fektetnek, hogy a hagyományos viselet-szimbolika a megfelelő módon érvényesüljön a modern öltözetekben is: az ornamentika és a formavilág fontos jelentéseket hordoz. A számik által készített és új divattrendeket is képviselő termékek ugyanúgy megfelelnek a *duodji* (azaz a számi kézműves munkák) jogi szabályozásban is rögzített kritériumainak, miként a korábbi dizájnt képviselő tárgyak (Solbakk 2007).¹ Használatukat közösségi normák szabályozzák, miként a korábbi korszakokban is. A *gákti* 'számi viselet' a hagyományos kommunikációs funkcióját is részben megőrizve (miként a viselőre vonatkozó lokális és társadalmi információk vizuális megjelenítése), a 20. század második felében új jelentésekkel is gazdagodott. Többek között a számik emberi jogi küzdelmeinek szimbólumává vált és politikai szerepet is betöltött a számi nemzetépítésben (Magga 2015: 448–449). Jól példázza ezt a viselet színvilágát tükröző számi zászló és az érdekvédelmi szervezetek vizuális kommunikációja is (Näkkäläjärvä 2003).

¹ Ld. még <https://samitrademarks.com/om-sami-duodji/>

A számi viselet revitalizációja tehát nemcsak abban nyilvánult meg, hogy egyre több számi ruhatárába tért vissza, hanem abban is, hogy a számi *gákti* színvilága láthatóvá vált az élet minden területén (üzleti vállalkozások, szervezetek, polgári társulások logójában, online reprezentációjában), még a számi művészek formanyelvét és kifejezésmódját is szinte egyöntetűen meghatározta. Ezért is keltette fel a figyelmemet az elsősorban a közösségi médiában követhető új trend, ami a viselet színeinek jelentős átalakulását mutatja.

Változó szín és formavilág

Bár a számi divattervezők a fenntarthatóság és a kézművesség elveit követve készítenek modern ruhadarabokat, abban szigorú következetességet visznek tovább, hogy kizárólag természetes és lehetőség szerint helyben elérhető anyagokkal dolgoznak. Ez a szemlélet különösen hangsúlyossá válik a fast fashion káros hatásait taglaló kortárs diskurzusokban. A számik által készített modern ruhadarabok minden esetben megfelelnek a *duodji*, azaz a számi kézműves hagyomány jogi és kulturális elvárásainak, és a tervezők használják is ezt a védjegyet munkáik hitelesítésére. Az anyaghasználaton túl igyekeznek a hagyományos mintákat, színeket és motívumokat is megőrizni, oly módon, hogy a fiatalabb generációk számára vonzó dizájn formájában gondolják és alkossák újra azokat. Kiemelt figyelmet fordítanak arra is, hogy a hagyományos öltözkészítmények szimbolikája ne vesszen el: a díszítéseknek és a formáknak továbbra is fontos jelentésük van. A *gákti* a számi identitás legfőbb kifejeződése ma is, az eszköz, ami a láthatóvá teszi a számik kortárs világban elfoglalt helyét, és ami összeköti őket az őseikkel.²

A *gákti* az utóbbi 10 évben anyaghasználatában és a szabásvonalalaiban is erőteljesebb variálódást mutat. A kétféle folyamatban az utóbbi konzervatívabbnak tekinthető, a színhasználatban azonban jóval nagyobb a szabadság: egyre gyakrabban jelennek meg új alapszínek a rózsaszíntől a narancson át a barnáig és az egyszínű alapanyagok mellett a virágmintás textíliák is nagyon elterjedtek. Ez a változatosság is hozzájárul, hogy a *gákti* hétköznapi ruhadarabként és ünnepi vagy partiöltözkésként is viselik, a fiatalok is jellemzően ebben a viseletben járnak koncertekre és szórakozóhelyekre. Manapság gyakori, hogy különböző alkalmakra különböző *gáktikat* viselnek, amelyek anyagválasztása és szabása személyesebb, mint a korábbi időszakokban. A hivatalos vagy állami eseményeken, egyházi ünnepeken ma is gyakoribb a

² <https://talvatis.tumblr.com/post/666035845761007616/gapta-design-the-s%C3%A1mi-gapta-g%C3%A1ktikoltkotte>

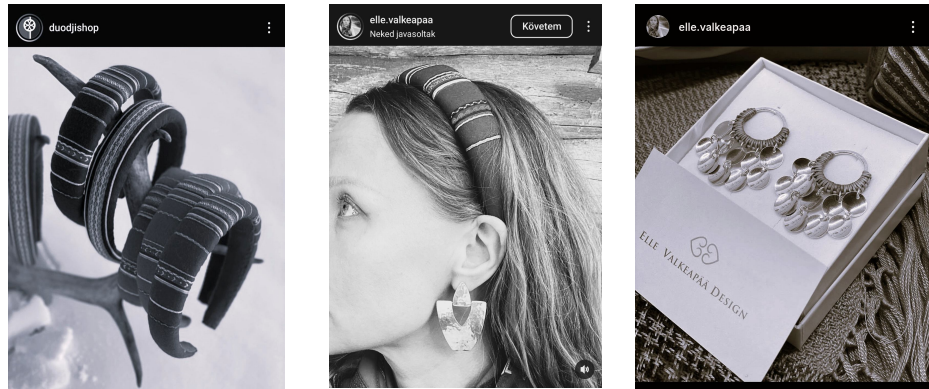
hagyományos viselet, míg a hétköznapiakban, a szórakozóhelyeken és a médiában egyre nagyobb teret hódít az új stílusú *gákti*.

1–2. kép³

Újításként figyelhető meg az is, hogy a hagyományos díszítőelemek önálló (és különálló, az alapruhától függetlenül használható) kiegészítőkké alakulnak – karkötő, hajpánt, nyaklánc vagy fülbevaló formájában. Ezek olyan viseleti elemek, amelyek a számi nők hagyományos öltözetén nem jelentek meg. Ékszer jellegű kiegészítőként leginkább csak a kendőt összefogó kerek lemezekből álló és kör formájú csat, a *risku* volt jellemző. A *risku* új funkciójában történő felhasználásával és a korábban a ruhára varrt szalagdíszek ékszerré alakulásával újfajta haj-, kar- és nyakdíszek, fülbevalók születnek.

³ Forrás: <https://www.instagram.com/skealbmanieida?igsh=MTY5NW1iaWhlbHRraA==>

3–5. kép⁴

Egy harmadik trend pedig úgy jellemezhető, hogy a ruhadarabok szabásukban már jelentősen eltérnek a hagyományostól, (négy)színviláguk (kék, piros, sárga és zöld) és motívumaik megőrzése révén azonban továbbra is egyértelműen azonosíthatók számi viseletként. Egy negyedik pedig a ruhákon korábban nem jellemző számi motívumok szerepeltetése, és a karakteres kiegészítők és az ornamentika printként megjelenése. Ezeket a motívumokat korábban hétköznapi vagy rituális használati tárgyakon (például a sámádobon) alkalmazták, nem az öltözeten.

6–7. kép⁵

⁴ Forrás: <https://www.instagram.com/duodjishop?igsh=MWs4OWd1Z2s3N2V6bg==>;
<https://www.instagram.com/elle.valkeapaa/?igsh=MXNncml3MjZkN3d4MA%3D%3D#>

⁵ Forrás: <https://www.instagram.com/duodjishop?igsh=MWs4OWd1Z2s3N2V6bg==>

Ami leginkább összefűzi a hagyományos és kortárs divatot, az őslakos technikák és gondolkodásmódok folytonossága, ami szépen egybeesik a globális fenntarthatóságról szóló diskurzussal is. Ez azért is jelent fontos kontextust az új divattrendek elhelyezésében, mert a hagyományos, kézműves technikák nem szennyezik a környezetet, ezért mintaeértékűek a gyártási folyamatokban. A lassú dizájn felérékelődése pedig segíti a régi–új vagy a hagyományos–korszerű oppozíciók feloldását is (Broderstad 2011).

Sokszor nem az érintett közösségek tagjai, hanem a kívülállók aggódnak amiatt, hogy a bizonyos hagyományok – mint például a viselet – változnak, átalakulnak. A változatlan és statikus kultúra mint elvárás azonban az egyes etnikumok esetében az őket archaizáló perspektívát is fenntartja (Nagy 2014), és erősíti azt az elképzelést, hogy a változás kizárólag hanyatlást jelent. A számuk ezzel szemben egyszerre kívánják megőrizni gyökereiket és élni a jelen kor lehetőségeivel és kihívásaival – amit nagyon hatásosan láttat a divat, azaz a *gákkti* jelenkori változása.

Irodalom

- BJØRKLUND, IVAR 2000: Sápmi – nášuvdna rieggáda. Tromsø Musea, Tromsø universiteahta, Tromsø.
- BRODERSTAD, ELSE GRETE 2011: The promises and challenges of indigenous self-determination. *International Journal* 66/ 4: 893–907.
- EIDHEIM, HARALD 1969: When ethnic identity is a social stigma. In: Barth, Fredrik (ed.), *Ethnic groups and boundaries: The social organization of cultural difference*. Universitetsforlaget, Bergen. 39–57.
- EIDHEIM, HARALD 1971: Aspects of the Lappish minority situation. Universitetsforlaget, Oslo.
- HOBBSAWM, ERIC – RANGERS, TERENCE (ed.) 1983: *Invented traditions*. Cambridge University Press, Cambridge.
- LEHTOLA, VELI-PEKKA 2010: *The Sámi people. Traditions in transition*. Kustannus-Puntsi Publisher, Inari.
- MAGGA, SIGGA-MARJA 2015: The Process of creating Sámi handicraft Duodji – From national symbol to norm and resistance. In: Mantila, Harri – Sivonen, Jari – Brunni, Sisko – Leinonen, Kaisa – Palviainen, Santeri (eds.), *Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Book of Abstracts*. University of Oulu, Oulu. 448–449.
- MAHTISEN, STEIN 2004: Hegemonic representations of Sámi culture. From narratives of noble savages to discourses on ecological Sámi. In: Siikala, Anna Leena – Klein, Barbo – Mahtisen, Stein (eds): *Creating diversities. Folklore, religion and the politics of heritage*. Finnish Literature Society, Helsinki. 167–188.

- MAHTISEN, STEIN 2010: Indigenous spirituality in the touristic borderzone: Virtual performances of Sámi shamanism in Sápmi park. *Temenos* 46/1: 53–72.
- NAGY ZOLTÁN 2014: Sámántánc a konferencián: A néprajztudomány teologizálódása Oroszországban. *Ethnographia* 125/2: 234–249.
- NÄKKÄLÄJÄRVI, KLEMETTI 2003: The Sámi flag. In: Pennanen, Jukka – Näkkäläjärvi, Klemetti (ed.), *Siidastallan. From Lapp communities to modern Sámi life*. Inari, Sámi Siida Museum 21: 114–121.
- SOLBAKK, JOHN 2007: Traditional knowledge and copyright. *Sámikopijja*, Karasjok.
- TAMÁS ILDIKÓ 2015: A sarki fény színei. Szimbólumok a számi nemzeti identitáskonstrukció folyamatában. *Ethno-Lore* 32: 415–446.
- TAMÁS ILDIKÓ 2025: Az „etnodivat” a számi nemzeti identitásépítésben és az interneti-konfliktusok reprezentációjában. *Szépirodalmi Figyelő* 2025/1: 97–109.

*

The new trends in Saami revitalization

When hearing the term ethnodesign, most people think of clothing known from ethnographic collections and regarded as traditional and authentic. Beyond the material world documented in historical sources, it is also worth reflecting on the clothing habits of indigenous communities and minorities that create or follow new trends. Culture is not static, nor has it ever been. Members of a community often perceive their cultural heritage, as known from the 19th century, as a snapshot capturing the last moment of centuries-long immobility, which they fear will disappear forever with the spread of modernization and globalization. It is no coincidence that revitalization movements also utilize cultural elements deemed authentic and free from external influences, validated by historical sources. However, in recent decades, significant shifts have been observed in what is considered traditional attire. In my paper, I examine the reasons behind these changes.

Keywords: *Saami, gákti, fashion, indigenous, identity, modernity*

ILDIKÓ TAMÁS

